

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.146.2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: БЕЗПЕКА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ

DOI 10.30838/P.ES.2224.240418.50.50

Бузько І. Р., д.е.н.,
Зеленко О. О., к.е.н.

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

У статті розглянуто стан та тенденції соціально-економічних аспектів розвитку регіонів України. Основне завдання дослідження: аналіз соціальної складової у контексті соціально-економічного розвитку територій, визначення рівня соціальної безпеки та пошук нових інструментів забезпечення стабільної життєдіяльності регіонів країни. За допомогою методів статистичного аналізу та порівняння ідентифіковано, що всі без виключення області мають критичний рівень соціально-економічної безпеки; це виражається у збільшенні частки населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму, яка зараз в середньому складає більше половини населення в регіонах країни. Визначено, що такій ситуації значною мірою сприяло інтенсивне зростання індексу споживчих цін, тінізація економіки та зайнятість населення у секторі неформальної економіки, неврегульованість сфери соціально-трудова відносин та відсутність соціального діалогу на регіональному рівні. Для вирішення виявлених проблем у роботі представлено удосконалену концепцію стійкого розвитку регіону на засадах соціального діалогу. Її впровадження дозволить стабілізувати сферу регіональних економічних відносин, скоротити сектор неформальної економіки та частку населення, що перебуває за межею бідності.

Ключові слова: стабільний розвиток, регіональна економіка, соціальна безпека, соціальний діалог, суспільство.

UDC 332.146.2

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS: SAFETY AND SOCIAL DIALOGUE

Buzko I. Dr. of Econ. Sc.
Zelenko O. PhD in Economics

East Ukrainian University named after Volodymyr Dahl

The article deals with the state and trends of socio-economic regional development aspects in Ukraine. The main research task is the analysis of the social component in the context of socio-economic territory's development, determination of the social safety level and search of new tools for ensuring stable livelihoods of country regions. Using the method of statistical analysis and comparison method, it has been identified that all

© Бузько І. Р., д.е.н., Зеленко О. О., к.е.н., 2018

regions without exception have a critical level of socio-economic safety, which is reflected within increase in the share of the population, with incomes below the actual subsistence level, which now on average more than half of the population in the regions of the country. It was determined that such a situation was greatly facilitated by the intensive growth of the consumer price index, the shadow economy and employment in the informal economy sector, the unregulated social and labor relations and the lack of social dialogue at the regional level. In order to solve identified problems, it is presented the concept of sustainable regional development on the basis of social dialogue. Its implementation will stabilize the sphere of regional economic relations; reduce the sector of the informal economy and the share of the population below the poverty line.

Keywords: sustainable development, regional economy, social safety, social dialogue, society.

Актуальність проблеми. Актуалізація тенденцій регіоналізації та процеси децентралізації, що набирають обертів в Україні, вимагають пошуку нових шляхів сталої життєдіяльності територій, тому що наявні вже вичерпали себе та на сучасному етапі розвитку не дозволяють отримати бажаних результатів, які б влаштовували представників всіх соціальних груп суспільства.

Наявні диспропорції у розвитку серед областей України, які поглиблюються протягом останніх років, збільшення кількості депресивних регіонів тільки підтверджують неспроможність існуючих підходів до управління у сфері соціально-економічних відносин та економічними процесами зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом тенденцій регіонального розвитку в останні роки займається багато вітчизняних науковців, серед публікацій, що заслуговують на увагу, варто відзначити роботи Ю. Вершигори [1], Л. Сімків [2], В. Лапшина та А. Смолякової [3], І. Ярошенка та І. Семигуліна [4], Н. Стоянець [5] та інших. Зокрема, Ю. Вершигора [1], досліджуючи нерівномірність розвитку областей України, акцентує увагу та робить висновки, спираючись на динаміку основних капітальних та прямих іноземних інвестицій. Автор зазначає, що усунення диспропорцій можливе за умови розвитку стабільного фондового ринку в усіх регіонах без виключень.

Л. Сімків [2], аналізуючи диспропорції регіонального розвитку на основі 10 відібраних показників, зазначає, що головна проблема серед усіх визначених – це розвиток незалежної України шляхом реформ у сфері виробничих відносин у контексті роздержавлення, перерозподілу форм власності без урахування потреб у науково-технологічному оновленні. Іншими словами, автор підводить до висновку, що економіка

нашої країни рушить шляхом екстенсивного розвитку у той час як інноваційно-розвинуті держави вже перетнули межу шостого технологічного укладу.

Також В. Лапшин та А. Смолякова [3] в межах свого дослідження проранжували області на базі модифікованих показників рівня розвитку території, сформованого за даними роздрібного товарообігу, обсягу реалізованої промислової продукції, кількості активних підприємств та капітальних інвестицій. За допомогою таксономічного методу науковцями запропоновано формування кластерів на основі нелінійної структури зв'язків регіонів.

І. Ярошенко та І. Семигуліна [4] для вирішення проблем, щодо непропорційного розвитку регіонів протягом 2014-2015 рр. пропонують здійснювати зміни на рівні Конституції України, Бюджетного та Податкового Кодексів і шляхом внесення змін у цілий ряд законів, що регулюють різноманітні аспекти життєдіяльності регіонів нашої держави.

Досліджуючи теоретичні аспекти проблеми регіонального розвитку Н. Стоянець [5], пропонує методологію регулювання соціально-економічного розвитку регіонів на основі прогнозної схеми, що містить принципи прогнозу, а також прогноз стратегічних ресурсів та моніторинг бажаних результатів розвитку.

Огляд зазначених та інших публікацій свідчить, що більшість авторів приділяють достатньо уваги констатації фактів економічного розвитку окремих територій чи областей України, залишаючи поза увагою соціальні наслідки суспільно-політичної та економічної кризи останніх років: послаблення соціальної безпеки та посилення процесів соціальної ізоляції незахищених прошарків населення.

Мета роботи: аналіз соціальної складової у контексті соціально-економічного розвитку територій, визначення рівня соціальної безпеки та пошук нових інструментів забезпечення стабільної життєдіяльності регіонів нашої держави.

Викладення основного матеріалу дослідження. Суспільно-політична та економічна криза, що має місце у нашій країні протягом останніх чотирьох років, поки що не дає надії на успішне її завершення. У класичному трактуванні даного поняття «криза» означає переламний момент, який призводить до радикальної зміни ситуації в системі. Ці зміни можуть мати як позитивний так і негативний характер. Нажаль, у випадку України це явище проявило себе саме у другому варіанті розвитку подій і зараз всі без виключення області потерпають від великої

кількості негативних наслідків, здійснюючи роботу по їх усуненню, замість ліквідації причин виникнення кризи. Більшість представників державних органів влади ігнорують той факт, що усунення наслідків не вирішує самої проблеми і негативні явища у соціально-економічному середовищі виникатимуть знову і знову.

Серед причин глибокої затяжної системної кризи та загальних тенденцій, притаманних всім областям України, експерти виділяють [6, с. 14]: збитковість підприємств, тінізацію економіки, демографічну кризу, трудову міграцію. Процеси економічного занепаду напряму негативно впливають на соціальне становище населення областей, зокрема на соціальну безпеку, яка передбачає наявність соціальних умов та соціальних благ, необхідних для забезпечення належної якості життя. Вітчизняні фахівці Національного інституту стратегічних досліджень виділяють п'ять складових соціальної безпеки [7, с. 25]: соціально-економічна, соціально-екологічна, безпека здоров'я, соціально-особиста та соціально-демографічна безпека. Основоположною складовою, безумовно є соціально-економічна безпека, яка кількісно характеризується часткою населення, що перебуває за межею бідності (табл. 1).

Таблиця 1 - Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, %*

	2014	2015	2016
Україна	16,7	51,9	51,1
АР Крим	...	...	...
області			
Вінницька	14,8	48,6	38,6
Волинська	23,5	58,9	57,0
Дніпропетровська	15,2	51,6	53,9
Донецька	23,9	59,6	54,7
Житомирська	18,4	60,2	63,0
Закарпатська	15,2	49,0	47,1
Запорізька	15,4	44,0	55,1
Івано-Франківська	13,7	43,9	40,4
Київська	14,2	38,1	56,7
Кіровоградська	22,4	56,2	53,1
Луганська	19,6	55,9	57,8
Львівська	15,8	60,2	47,3
Миколаївська	20,6	64,0	47,1

Продовження таблиці 1

Одеська	11,0	46,9	39,7
Полтавська	13,6	52,7	51,2
Рівненська	27,7	68,0	64,8
Сумська	19,9	51,8	53,9
Тернопільська	28,1	58,5	51,8
Харківська	12,3	47,3	58,9
Херсонська	23,5	65,1	55,9
Хмельницька	23,3	63,5	58,0
Черкаська	17,7	52,2	60,3
Чернівецька	14,6	53,6	43,3
Чернігівська	15,3	37,0	46,9
міста			
Київ	8,1	39,8	37,9
Севастополь	...	...	...

*Розмір фактичного прожиткового мінімуму розраховується Мінсоцполітики
(www.mlsp.gov.ua).

Джерело: [8, с. 182]

Представлені у табл. 1 дані просто вражають. Значне погіршення спостерігається у 2015 році, 2016 р. майже не змінив ситуацію на краще. Отже у 2015 порівняно з 2014 р. в цілому по Україні частка населення за межею бідності збільшилася більше ніж у три рази та складає більше половини населення країни. В розрізі регіонів поріг у 50% перетнули Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області. Решта областей, також перебували на межі з показниками в середньому 40-45%. У 2016 році значення даного показника практично не змінилося, в деяких регіонах навіть погіршилося, зокрема серед таких Дніпропетровська (53,9% порівняно з 51,6% у 2015), Запорізька (55,1% порівняно з 44% у 2015%), Житомирська (63% порівняно з 60% у 2015), Луганська (57,8% порівняно з 55,9% у 2015), Сумська (53,9% порівняно з 51,8% у 2015), Черкаська (60,3% порівняно з 52,2% у 2015), Чернігівська область (46,9% порівняно з 37% у 2015). В інших областях у 2016 була присутня позитивна динаміка, але це у загальному підсумку майже не змінило ситуацію.

Статистичні показники розвитку та результати порівняльних досліджень нерівномірності розвитку територій України та країн ЄС за період з 2001-2014 рр. [9, с. 162] демонстрували сталу позитивну

динаміку та випередження темпів розвитку регіонів України порівняно з показниками країн ЄС. Події, що розгорталися в Україні у 2014 році кардинально змінили ситуацію. Розглядати номінальні показники ВРП у розрахунку на 1 особу та середній розмір номінальної заробітної плати особливого сенсу немає. Вони поступово зростають. Але для підтвердження обґрунтованості факту зuboжіння більшої половини населення варто дослідити динаміку індексу споживчих цін (табл. 2).

Таблиця 2 – Індеси споживчих цін, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4
АР Крим	109,6	106,0	98,4	99,5	...	...	...
області							
Вінницька	107,0	102,8	99,0	99,7	123,3	138,8	110,0
Волинська	108,1	103,2	99,0	99,7	125,9	143,3	111,8
Дніпропетровська	109,3	104,3	99,7	100,4	125,7	142,6	112,7
Донецька	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9	111,6
Житомирська	108,9	103,9	99,0	99,4	125,2	143,7	112,6
Закарпатська	108,5	103,0	98,8	99,7	125,7	144,0	111,7
Запорізька	109,7	104,6	99,3	100,3	125,7	142,1	112,3
Івано-Франківська	108,3	102,9	99,3	100,0	125,0	143,4	110,9
Київська	107,9	103,9	99,1	99,9	124,7	144,3	112,2
Кіровоградська	108,5	103,7	98,8	100,1	124,4	141,3	112,3
Луганська	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8	110,7
Львівська	109,7	104,9	99,3	100,2	126,7	145,2	111,9
Миколаївська	110,0	104,4	99,3	100,7	124,9	143,5	112,2
Одеська	110,5	105,4	99,4	100,9	127,2	144,6	113,6
Полтавська	108,4	103,7	99,1	99,6	123,8	145,0	114,2
Рівненська	108,3	103,4	98,9	99,3	127,0	144,9	112,3
Сумська	108,9	103,6	98,8	99,5	124,7	145,5	114,2
Тернопільська	108,5	103,7	98,9	99,2	125,4	145,1	111,6
Харківська	109,0	104,1	99,2	99,6	125,3	144,2	114,1
Херсонська	110,6	104,5	99,4	100,5	124,1	145,8	112,8
Хмельницька	109,6	104,0	99,6	100,0	123,7	142,5	111,4
Черкаська	109,0	103,5	99,5	100,3	124,2	143,8	112,7
Чернівецька	108,2	102,4	98,8	99,9	123,5	142,0	111,0
Чернігівська	109,5	103,6	98,8	99,4	126,7	145,6	112,8
міста							
Київ	109,8	106,1	101,6	101,5	125,8	138,6	114,0
Севастополь	112,8	106,7	100,7	100,2	...	...	...

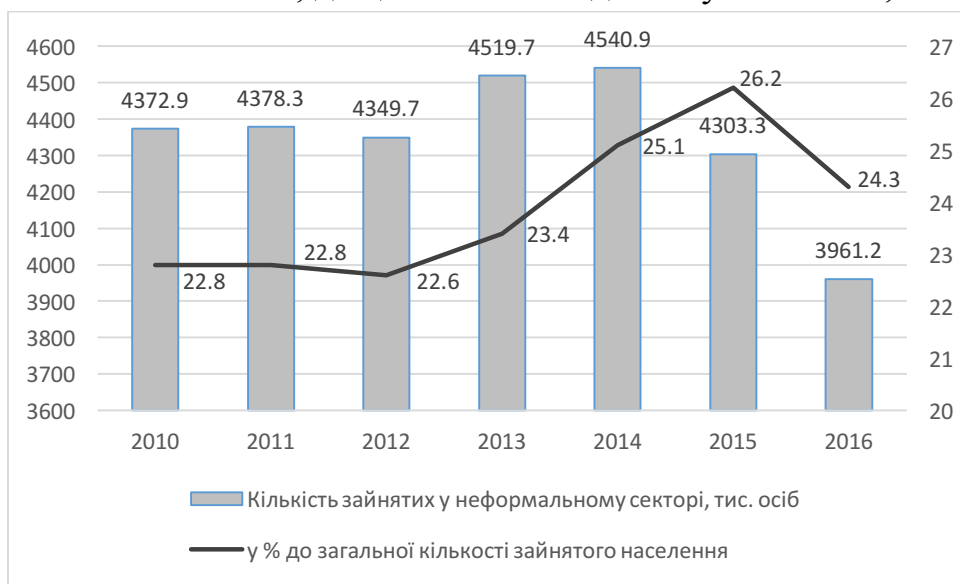
Джерело: [10, с. 645]

За даними табл. 2 можна зробити висновок, що до 2014, особливо у 2012-2013 рр. рівень інфляції був незначний. У 2014 він вже склав 25%, а

у 2015 році виріс ще майже у два рази, досягнувши 43%. Найгірша ситуація спостерігалась у Донецькій області, де цей показник сягнув 46%. 2016 р. супроводжується різким скороченням цього індикатора (майже у 4 рази), але все одно жодна область так і не повернулася до рівня хоча б 2010 року.

Не сприяє підвищенню добробуту і високий рівень зайнятості у неформальному секторі. Чверть усього зайнятого населення у працездатному віці працює неофіційно (рис. 1).

При більш детальному дослідженні ситуації по регіонах України (рис. 2), можна побачити, що найгірша ситуація склалася у сільськогосподарських та прикордонних областях, які межують з іншими державами. Серед таких областей: Херсонська (45,1%), Закарпатська (47,3%), Рівненська (49,4%), Чернівецька (49,8%), Івано-Франківська (53,8%). Найнижчий рівень зайнятості населення зареєстровано у м. Київ та у Київській області, де цей показник досягнув лише 13,7%.

*Рис. 1. – Зайнятість населення України у неформальному секторі економіки
Джерело: [11]*

Дослідниками регіональних економічних відносин виділено сім концепцій регіонального розвитку [5, с. 210]:

- 1) розвиток економіки як проблеми, коли приймаються ситуативні рішення;
- 2) розвиток як управління підприємницькою активністю, коли бізнес впливає на органи влади, а соціальні потреби підпорядковуються економічним;

- 3) розвиток через «механізм зростання», що передбачає перетворення основних ресурсів у валовий регіональний продукт;
- 4) розвиток через збереження природного і соціального середовища, передбачає повагу до населення та його оточуючого середовища, яке складається з природних і соціальних взаємопов'язаних елементів;
- 5) розвиток через формування людського потенціалу за рахунок максимізації використання трудового потенціалу населення;
- 6) розвиток через ефективне управління, передбачає що фахівці цієї професії – це провідні спеціалісти економічної сфери, які здатні подолати бюрократичні перепони та вирішити всі проблеми для забезпечення стабільного регіонального розвитку;
- 7) розвиток через пошук соціальної справедливості, шляхом забезпечення соціального захисту населення та його права щодо самовизначення власного майбутнього.

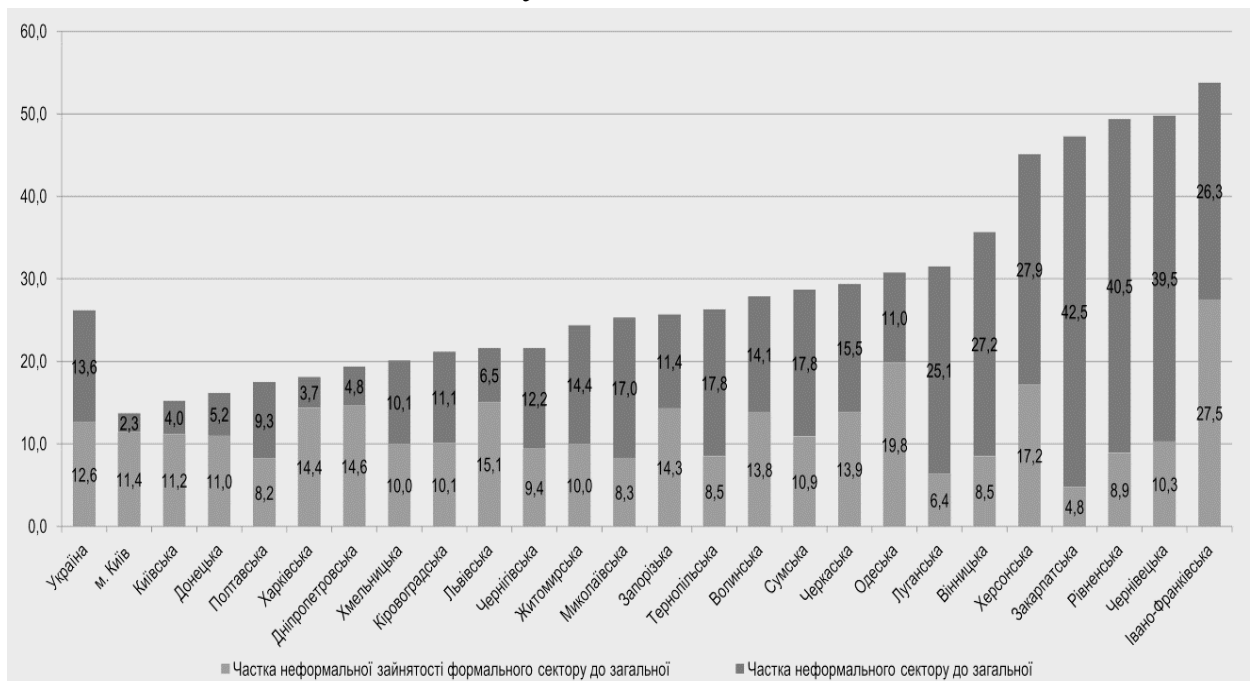

Рис. 2. – Рівень неформальної зайнятості за регіонами України у 2015 році, % до зайнятого населення відповідного регіону

Джерело: [12, с. 41]

Аналіз тенденцій розвитку регіонів України дозволяє підсумувати, що більшість областей дотримуються концепції управління підприємницькою активністю. Натомість найбільш бажаною є комбінація двох концепцій сьомої та четвертої, що відповідатиме концепції стабільного розвитку. Забезпечити їх реалізацію можливо за

умови впровадження соціального діалогу, стан якого в Україні також залишає бажати кращого. Судити про це можна за показником укладання колективних договорів, який протягом 2016 р. порівняно з 2015 скоротився на 1,5% та склав 75,3% від кількості найманих працівників. В розрізі регіонів найгірша ситуація спостерегається у Київській області (55,6%) та у самому м. Київ (59,9%) [13].

Таким чином, на сьогоднішній день в нашій державі, навіть на рівні підприємства, де взаємовідносини між власниками бізнесу та працівниками мають бути врегульовані, документальне погодження прав та обов'язків кожної сторони мають тільки три найманих працівники з чотирьох. Ще гірша ситуація у сфері врегулювання економічних взаємовідносин на регіональному рівні, де взагалі поза увагою залишаються самозайняте населення та частина тих, хто працевлаштований у секторі малого бізнесу. Не враховуються потреби частини тимчасово непрацевлаштованих мешканців території, як наслідок – збільшується тривалість безробіття.

Вирішенню зазначених проблем соціально-економічного розвитку регіонів України сприятиме впровадження регіональної моделі реалізації соціального діалогу [14] з використанням запропонованого раніше теоретичного підходу щодо формування стратегічних рішень відносно економічного розвитку із залученням населення регіону [15].

Використання зазначених інструментів дозволить сформуванню оновлену концепцію стійкого розвитку регіону на засадах соціального діалогу (рис. 3).

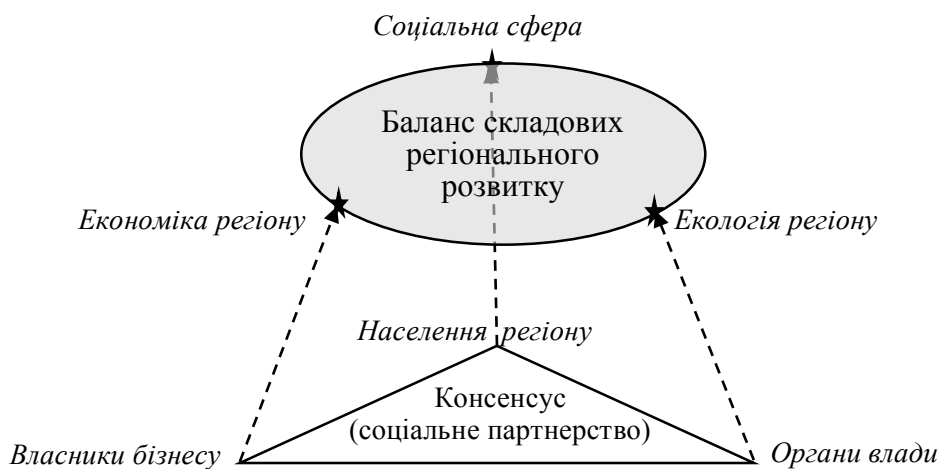

Рис. 3. Концепція стійкого регіонального розвитку на засадах соціального діалогу

Джерело: розроблено авторами

Запропонована удосконалена концепція базується на досягненні консенсусу та формуванні соціального партнерства між основними учасниками економічної діяльності, що дозволить досягти балансу між економічною, соціальною та екологічною складовими розвитку регіону.

Висновки. У ході проведеного дослідження виявлено, що в усіх регіонах спостерігається тенденція зубожіння населення, яка свідчить про критичний рівень соціально-економічної безпеки. Така ситуація викликана високим рівнем інфляції, тінізацією економічної сфери, високим рівнем неформальної зайнятості. Аналіз поточної ситуації засвідчує, що представлені негативні тренди у тій чи іншій мірі спостерігається в усіх областях України без виключення.

Для вирішення виявлених проблем запропоноване впровадження удосконаленої концепції стійкого розвитку регіону на засадах соціального діалогу, що передбачає збалансований розвиток території, який гарантується взаємною відповідальністю та компромісом інтересів регіональних органів влади, бізнесу та громади. Впровадження концепції дозволить стабілізувати сферу регіональних економічних, зокрема соціально-трудова відносин, скоротити сектор неформальної економіки та частку населення, що перебуває за межею бідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вершигора Ю. З. Нерівномірність розвитку регіонів України та шляхи її подолання / Ю. З. Вершигора, В. Г. Вешигора // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – № 23 Ч. 2. – С. 25-28.
2. Сімків Л. Є. Проблеми диспропорційного регіонів України розвитку та шляхи їх подолання / Л. Є. Сімків // Інноваційна економіка. – 2013. – № 44. – С. 122-128.
3. Лапшин В. І. Соціально-економічний стан регіонів України: рейтинг, кластери / В. І. Лапшин, А. А. Смолякова // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 3(08) – С. 215-219.
4. Ярошенко І. В. Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигулін // Бізнес Інформ. – 2016. – № 7. – С. 28-39.
5. Стоянець Н. В. Методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіону / Н. В. Стоянець // Науковий вісник Мукачевського державного університету. Серія Економіка. – 2015 – № 2(4) Ч. 2. – С. 208-213.

6. Зуб М. Я. Ескалація кризи в Україні: проблеми та шляхи її подолання / М.Я. Зуб, М. Б. Гончар // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. –№ 2(02) – С. 13-16.
7. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір : наукова доповідь / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2016. – 34 с.
8. Регіони України 2017. Частина I: статистичний збірник / За ред. І. Є. Вернера. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 323 с.
9. Сергієнко О. А. Методологія прикладного статистичного та економетричного аналізу в дослідженні диспропорцій та нерівномірності розвитку регіонів України та країн Європейського союзу / О. А. Сергієнко, І. П. Голофаєва, М. А. Шавлак // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2016. –№ 2(21). – С. 150-165.
10. Регіони України 2017. Частина II: статистичний збірник / За ред. І. Є. Вернера. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 687 с.
11. Зайнятість та безробіття [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України – режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/gr.htm
12. Цимбал О. Незадекларована праця в Україні: форми прояву, масштаби та заходи в рамках системи інспекції праці / О. Цимбал. – К.: МБП, 2017. – 67 с.
13. Оплата праці та соціально-трудова відносина у 2016 році : статистичний бюлетень / Відп. за вип. І. В. Сенік. – К.: Державна служба статистики України, 2017. — 57 с.
14. Зеленко О. О. Регіональна модель формування соціального діалогу в Україні / О.О. Зеленко // Людина і праця в економіці регіону : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціально-трудова відносин» (31 жовтня 2016 р.). — Кропивницький: КОД, 2016. — С.101–103.
15. Зеленко О. О. Формування рішень щодо економічного розвитку території із залученням населення регіону / О. О. Зеленко // Інтелект XXI. - 2018. - № 1. — С. 63–66.